

Het land van Lutten van het begin van onze jaartelling tot 1800.

Het landschap van de N.O.-hoek van Overijssel, gelegen ten Noorden van de Vecht is de eeuwen door beheerst en bepaald geworden door moeras en water. De moerassen reikten tussen het land van Zuidwolde en het Loodiep bij Coevorden door, tot in het midden van Drenthe. In het Noord Oosten konden deze venen bij voortdurende toevoer van water verwachten uit de richting van Drenthe, terwijl er uit het Oosten, via de Vecht veel water uit Duitsland werd aangevoerd. Daar de Vecht af en toe al dit water niet kon verwerken, stonden de landerijen tussen Gramsbergen en Coevorden vaak onder water. De watermassa's zochten zich een weg Westwaarts en vormden daar een onbegaanbaar terrein waar de mens niet leven kon. In het Zuiden, langs de rechteroever van de Vecht, was een smal zandterras dat van Ane via het Varel naar Collendoorn en Heemse liep en allengs breder werd. Noordwaarts en los daarvan lag een eiland, dat als een leenheuvel boven het moeras uitstak. Dat het vroeger geheel door water omgeven is geweest bewijst wel de zandafzetting die het geheel omgeeft, terwijl de zware keien van de Noord- en Westzijde herinneren aan de ijstijd. Hoewel er enige urnen en een steen bij zijn gevonden neemt men niet aan dat er voor onze jaartelling van permanente bewoning sprake is geweest. Naar de naam Lutten te oordelen moeten de eerste bewoners Franken zijn geweest, die er zich tussen plm. 800 en 900 hebben gevestigd. Vermoedelijk zijn het 10 families geweest daar de later Markte van Lutten in tien gedeeltes is geweest. Het zijn ook deze eerste vaste bewoners geweest die van het "eiland" Lutten een schiereiland maakten door tussen Lutten en Collendoorn een dam aan te leggen. Die dam werd in de loop van de tijd steeds meer vervolmaakt. Tenslotte werd er de naam Lutterkerkdijk aan gegeven. Hoewel er in de Vechtstreek in Heemse in 750 en te Nijenstede (het latere Hardenberg) in het jaar 770 kapelletjes zijn gesticht, neemt men toch aan dat de bevolking van Lutten ook in Ruinen in Drenthe ter kerke is gegaan. Het zouden zendelingen zijn geweest die een pad door de moerassen naar het Zuiden van Drenthe wisten te vinden en dat later door de inwoners van Lutten werd gebruikt. Oud-Lutten is een stuk grond dat in de ijstijd gevormd is evenals de Hondsrug waarop o.a. Emmen ligt. De Hondsrug is een heuvelrug die doorloopt tot in de stad Groningen (Herestraat). Lutten is afkomstig van "Lotten" en betekende "eenzaam oord". Aan de kerkgang naar Ruinen is omstreeks 1240 een einde gekomen, toen in Heemse een steen kerk werd gebouwd. Reeds omstreeks het jaar 1000 werd de Noord Oost hoek van Overijssel in Marken verdeeld, waarvan de markte van Lutten er één was. Deze grensde aan de Zuidzijde aan de marktes van Collendoorn en Heemse en aan de Oostzijde aan de markte van Ane. In het Noorden en het Westen werd de grens met Zuidwolde bepaald door de afscheiding tussen het moeras en de hogere zandgronden van Drenthe. De Noordelijke en Westelijke grenzen van de markte van Lutten vormden ook de provinciegrenzen tussen Overijssel en Drenthe. Op de Lutteres leefden de bewoners eeuwenlang zeer afgelegen met rondom niets dan venen. Voor het bouwen van de huizen was maar weinig hout beschikbaar. De onderkomens waren bescheiden van omvang terwijl mens en dier vaak onder één dak leefden. Het bakhuis was vaak niet meer dan een aarden hol waarvan de oven op de wind stond. De waterput was meest van turf opgetrokken. Op de es werd reeds rogge verbouwd en later ook haver. Voor het houden van vee was er het bezwaar, dat er haast geen weide te vinden was; de veestapel bestond dan ook slechts uit varkens, schapen en een enkele geit. Omstreeks het jaar 1000 is er sprake van gerst en dan komt men ook kippen, ganzen en ook koeien tegen. Deze laatste echter nog weinig. Van schapenwol worden dan ook al doeken geweven. Het hoofdvoedsel bestond uit gebakken roggebrood met spek. Uit het omringende veen werd niet veel voordeel getrokken: er werden plaggen gestoken die, vermengd met de uitwerpselen van de varkens en de schapen, gebruikt werden als bemesting van de akker. Verder haalde men uit het veen wat turf voor eigen gebruik. De es was onder de boeren verdeeld en daar had dus ieder zijn eigen bezit. De woeste gronden eromheen waren gemeenschappelijk eigendom.

Op de openluchtvergadering van de markte - Holtings genoemd - werden de gemeenschappelijke zaken geregeld. Dat de venen op zich niet zoveel belangstelling trokken kwam door hun enorme uitgestrektheid. Zo ver het oog kon waarnemen bestonden zij uit heidevelden met grote en ontelbare kleine plassen en vennen. De eentonigheid werd slechts hier en daar verbroken door enig struikgewas. Op het eerste gezicht zag alles er wellicht nog niet zo afschrikwekkend uit, doch in wezen was het één barre, boze woestijn die grote gevaren in zich borg voor mens en dier; niet in het minst door het verraderlijke drijfveen, dat er veelvuldig voorkwam. Praktisch was het een niemandsland waarin niemand zich waagde die niet terdege met het terrein vertrouwd was. Dat de invloed van de kerk toen groot was en ook in Lutten haar macht uitstreekte, blijkt wel uit een bewaard gebleven geschrift uit 1240. Toen schonk de graaf van Bentheim goederen uit Lutten aan het nonnenklooster in Coevorden. In 1328 verkoopt de graaf van Bentheim weer goederen uit Lutten aan de bisschop van Utrecht. De ridders van Hardenberg hebben dan het beheer daarover. Uit het jaar 1433 dateert een bisschoppelijke brief of bedelijst, betrekking hebbende op Lutten en Collendoorn gezamenlijk; beide markten waren, naar het schijnt, één. Zo'n bede - een verzoek - kwam eigenlijk neer op een belasting die werd gericht tot de gewaarde boeren van een markte. Op die lijst kwamen de volgende namen voor (Lutten is inmiddels veranderd in Lotten):

Geert ter Hoffstede	1	schild	
Rolof ter Schuijzen te Lotten gezwaren	1	schild	
Geert Rolofs	1	schild	
Wolter to Lotten	3	schild	
Die momkermeijer te Lotten	2	schild	
Rolof van Lotten	2 1/5	schild	
Ludekens guet	2	schild	
Johan Oding	1	schild	
Willem Haverkamp	1 1/5	schild	
Albert Kaerman	1	schild	
Rotger de Valsche	p	schild	(arm).
Gosen de Kock	1 1/5	schild	
Geert de Wijse	1 1/5	schild	
Lambert die Boeck	2 1/5	schild	
Reijner ten Oestederp	2	schild	

Een opvallende naam is die van de momkermeijer. Dat betekende dat er in Lutton een hoeve was welke aan een klooster toebehoorde. Vermoedelijk van het klooster te Sibculo. Ook de naam munnikmeijer is tot op heden nog een bekende klank in Lutton. Zij heeft betrekking op de familie Zwiers, die tot de ruilverkaveling een boerderij heeft gehad waar nu de familie Gerritse woont. In 1526 wordt Lutton weer een aparte, zelfstandige markte. De markte had haar vaste wetten waar een ieder zich aan te houden had. Zo moest een erf een bepaald aantal bomen hebben; als dat niet het geval was, moest er het ontbrekende aantal eiken of wilgen worden bij gepoot. Zonder toestemming van alle markegenoten was het niet toegestaan grond van de landerijen weg te graven. Zolang het koren aan hokken of geesten op het land stond was het verboden er schapen of ander vee te weiden; het mocht alleen gekoppeld door de es gedreven worden. De gewaarden mochten elk niet meer dan 40 tot 50 schapen houden en niet meer dan 3 ganzen en één gent. Had men er meer dan verspeelde men een vat bier. Van midden maart tot in de herfst moesten de varkens gekramd zijn en niemand mocht meer dan twee turfgravers in het veld hebben. Aan iemand buiten de markte mocht geen turf verkocht worden. Zonder toestemming van alle markegenoten mocht er geen heide of veen worden afgebrand. Elke nieuwe erfgenaam (door erving of koop) moest bij zijn eerste verschijnen in de Holting één anker wijn aanbieden. Wat een ongewaarde betreft: er mocht géén ongewaarde beesten of paarden in de marke zijn. Zij mochten niet vissen met netten of viskorven. Ook moesten zij zorgen voor een "vreden", een omheining om hun erf. Bij de Reformatie, in plm. 1590 werd het klooster te Sibculo verwoest en kwam de hoeve te Lutton in handen van ene Blanckvoort, die er een pachter op zette. Vermoedelijk zijn de inwoners van Lutton de laatsten in deze streken die tot de reformatie overgingen gezien het verbod dat ze een tijdlang 's zomers niet door de marke van Collendoorn mochten. Ook is er een stuk van het wijwatervat uit de Hardenberger kerk onder Lutton teruggevonden. Nog is de naam "De Zandkerke" in gebruik: vermoedelijk de plaats waar de laatste Katholieken hun geheime kerkdiensten hielden. Vanaf 1625 begonnen de Drenthen vanuit Zuidwolde en Echten de venen in de richting van Lutton te ontginnen en zij kwamen dan al spoedig met de Lutters in conflict. Om de zaak op te lossen en de grens vast te stellen kwam men overeen dat men van beide kanten om 8 uur 's morgens zou beginnen te lopen en het punt waar men elkaar zou treffen zou de grens zijn. Of de Drenthen eerder zijn begonnen of harder gelopen hebben? Vast staat dat men elkaar getroffen heeft op Lutters gebied even ten Zuiden van de Braamberg, zodat er een groot stuk van de Luttermarkte werd afgestaan. Vermoedelijk is hier ook de naam van Alteveer of "al te ver" van ontstaan. Toen in 1798 de overheid er aan te pas kwam en opnieuw de grenzen vaststelde werd vanaf de Braamberg een vaste lijn getrokken naar een punt waar nu de weg ligt over de vroegere Ongelukkige Wijk. Eén en ander onder hevige protest van de goedsheren van Lutton. Deze grens werd de zogenaamde Luttergrup.

Van 1748 en 1795 bestaan volkstellinglijsten die de toenmalige bewoners vermelden.

Huisgezinnenlijst van Lutton uit 1748:

Herman Puijst 10 (4) de tussen haakjes geplaatste personen betreffen
Hendrik Barelinc 4 (1) inwonende knechten of meiden
Egbert Waijman 8
Jan Munnikemeijer 11 (5)
Hendrik Reijnink 7 (2)
Albert Wolbink en oom Jan 9 (2)
Hendrik Wilpshaar en zoon Jan 11 (1)
Albert Vasse 10 (5)
Jan Brink en vader Asse 10 (3)

Asse Wolters 10 (2)
Roelof Westerman en broer Herman 9 (1)
Jan de alvers en zoon Hendrik 6 (2)
Coenraat 4
Jan Keuter en zoon Evert 5 (1)
Totaal 114 personen.

Van de volkstelling van 1795 is het volgende lijstje:

Klaas Poes 7
boer Berend Hendriks 6
Roelof Waaiman 8
boer Berent Munnikemeijer 6
Willem Rijnink 8
Albert Wolbink 11
boer Hildebrand Willup• 9
boer Jan Vasse 9
boer Gerrit Brink 6
Hendrik Wolters 5
boer Hendrik Westerman 10
boer Hendrik Wevers 7
Jan. Koeraat 6
Herm Geertman 5
Albert Stegeman -8
Albert Lubbertien 4
Totaal 115 personen.

Hier zien we dat enkele als boer zijn aangegeven. De anderen werden als koters gerekend, hetgeen niet betekent dat ze buiten de markegemeenschap vielen. Hoewel de Lutters hun veen niet wilden missen, deden ze er zelf maar weinig mee: ze staken wat zoden en turf voor eigen gebruik, weiden er hun schapen en hielden er ook bijen. Ook werd er boekweit, d.w.z. dat men een stuk veen afgreppelde, waarna plm. 30 cm. van de bovenlaag nog een keer bewerkt werd met een veenhouwer. In het voorjaar werd die omgewerkte bovenlaag nog eens weer bewerkt met een z.g. veen hark. Wanneer de losse bovenlaag voldoende gedroogd was stak men er de brand in. Daarvoor was gelegenheid tot eind mei. Daar de ondergrond stijf en nat was, ging het vuur vanzelf weer uit. In de ontstane as zaaide men boekweit of koolzaad. Na een jaar of zes was de bodem zo verbrand dat er wel weer 25 jaar gewacht moest worden om op hetzelfde terrein weer boekweit te kunnen verbouwen. Ook was boekweit zeer gevoelig voor nachtvorst. Stond een veld in bloei dan waren de iemkers er snel bij om er bijenkorven te zetten. Het gewas bleef laag en moest geplukt worden vanwege de oneffenheden van de ondergrond. De oogst van een bunder bedroeg plm. 10 mudden. Men moet er mee begonnen zijn in het wat hoger gelegen veenterrein, Zuid Oost van het Lutterhartje. De bewerking gebeurde mandelig, d.w.z. gemeenschappelijk, terwijl de oogst naar geleverde mankracht verdeeld werd. De werkers hadden meestal van huis brood en pannenkoek meegenomen en water werd in het veld gekookt boven een windgat. Tot in onze eeuw was er in Lutten een olieslagmolen en wel aan 't Haantje, de buurtschap die later om de brug ontstaan is; ongeveer waar nu de fam. Snoijink woont. Eigenaren waren Lambert Altena en Jan Broekroelofs. De molen is in 1901 afgebrand en niet weer opgebouwd. Er werd voornamelijk raapzaad verwerkt. De dreunende slagen van het olieslag waren tot ver in de omtrek te horen. De olie ging in kruiken en van het restant werden veekoeken gemaakt. Er kwamen zelfs boeren van ver over de Duitse grens die in Lutten hun oliezaad lieten verwerken. Van het Lutterhartje verplaatsten de Lutters hun boekweitterrein naar het gebied wat later de Schuinesloot, nu Schuineweg wordt genoemd. Het schijnt dat hier een water lag dat bevaarbaar moet zijn geweest en dat schuin naar het Zuid Westen liep en dat met twee armen in de Lutterbeke, de bovenloop van de Reest, uitmondde. Deze water-loop, de Schuinesloot, moet richtinggevend zijn geweest voor de latere Schuinesloot en de Lutterhoofdwijk of Krimkanaal. Dit terrein was met paard en wagen niet te bereiken zodat de boekweitooogst met bakken en pramen naar huis vervoerd moest worden, d.w.z. tot een punt waar nu ongeveer Slagharen ligt. Daar werd ze overgeslagen op wagens. De verbinding tussen Lutten en de overslagplaats was een rulle zandweg die vanaf de Zuid West punt van de Lutters daarheen liep en het "Westerharde", het tegenwoordige Keiendorp rechts liet liggen. Later werd het werkkerrein meer naar het Noord Westen verplaatst. Dat was zo ongeveer in het midden van de 18e eeuw. Op de plek waar de overslag plaats vond was een primitieve houten brug gebouwd zonder leuningen waar met paard en wagen over te rijden was. Zo'n 50 tot 100 m. over de brug boog de weg naar links, waar een "haar" of "hoogte" was. Aangezien de Lutters eerst

één "slag" of veld hadden kwam de naam Slagharen' in gebruik. De weg tot de brug heette nu weg naar het boekweitveen; over de brug noemde men de weg Zwarte Dijk, om zijn zwarte modder. Later kwam de naam Zwartedijk voor de gehele weg. In Slagharen is er nu weer een straat die "Boekweitstraat" heet.

Tot plm. 1800 lag Lutten dus geheel geïsoleerd in de venen met alleen een verbinding via de Kerkdijk en Collendoorn naar Heemse en Hardenberg. Men ging in Hardenberg naar de kerk of de markt. Ook was men er aangewezen voor het smidswerk e.d. Het schijnt dat er in Lutten ook wel godsdienstoefeningen zijn gehouden in een gebouw of schuur die stond op de plaats waar nu Schrotenboer woont. Na 1800 kwam er grote verandering in de omgeving van Lutten. In 1809 begon Baron van Dedem een kanaal te laten graven vanuit Hasselt oostwaarts. Aanvankelijk was het de bedoeling het in Heemse bij het Oelenveer in de Vecht te laten uitmonden. Dit stuitte echter op fel verzet van de Hardenbergse schippers en voerlieden. Die vonden dat de nieuwe turfvaart maar zo ver mogelijk uit hun buurt moest blijven. Daarom kwam Baron van Dedem naar Lutten en daar kwam men spoedig tot het volgende accoord:

- a) De boeren verdeelden hun gemeenschappelijk bezit aan gronden aangepast aan het schema zoals Van Dedem dat nodig had en al in kaart had laten brengen.
- b) Er werd een verkooplinie getrokken van de Drentse grens ten N. van de Lutteres tot het Lutterhartje, de grens van de marke Ane. De grond ten Noorden van deze linie zou worden verkocht, ten Zuiden ervan behielden de Lutter boeren het zelf.

Zo gebeurde het dat de Luttermarke in 4 blokken werd gelegd en daarna in 10 vaste oosterslagen en in 10 westerslagen verdeeld. Deze werden onderling bij loting verdeeld en toegevoegd. Ten Noorden van de verkooplinie lagen 3 blokken, blok 4 ten Zuiden ervan bleef bij de Lutteres behoren. Dit kreeg de naam van het Binnenveld. Uit de deling in tienenveld ligt de gevolgtrekking dat de marke van Lutten altijd in 10 waardelen verdeeld is geweest, maar na de verkoop als zodanig ophield te bestaan. Een 800-jarig tijdperk was afgesloten. Van de Marke die in 1798 al tot 1350 ha. was gereduceerd was nog plm. 350 ha. in eigendom van de Lutters.

Lutten a/d Dedemsvaart van 1800 tot 1850.

De overige 3 blokken ten Noorden van de verkooplinie werden tussen 1816 en 1820 aan anderen verkocht, meest familie en vrienden van Baron van Dedem, die deze grond meestal voor een zacht prijsje in handen wisten te krijgen. Daarnaast waren er nog een 20 tal kopers uit de omgeving die kleine perceeltjes wisten te bemachtigen. Het leek erop dat de nieuwe eigenaren der Luttervenen goede vooruitzichten hadden. Turf was een brandstof die erg in trek was en veel naar het Westen van ons land verkocht werd. Met het graven van het turfkanaal was men al gevorderd tot de marke van Arriën. Het ging wel niet zo vlot als in het begin, doch elke dag kwam het kanaal een stapje naderbij. Was tot dan alleen de Lutteres nog maar bewoond met een inwonertal van 125 zielen (Hardenberg had nog maar 782 inwoners), in 1824 kwamen de eerste kolonisten op het veen van Lutten af: Lambert Pieters met vrouw en dochter uit Duitsland en drie families uit Drenthe. In 1826, toen er een volkstelling werd gehouden, bleken er 64 personen bij te zijn gekomen, die allen in veenhutten woonden in de buurt van Slagharen. In 1826 kon Van Dedem het graven van het kanaal niet meer financieren en moest zijn bezit met groot verlies aan het Rijk overdoen. Het bracht f. 390.000,-- op. Meer dan 3 jaar bleef het werk stil liggen; voor de plm. 30 veeneigenaren in Lutten was dit een tegenslag. Velen zagen er geen heil meer in en verkochten hun grond, zodat er maar enkele grootgrondbezitters overbleven. In 1826 kon Van Dedem echter met behulp van een geldschietter voor hetzelfde bedrag zijn vaart met alles terugkopen. Wel met de verplichting dat in hetzelfde jaar nog een waterleiding moest worden gegraven van zijn kanaal, zo ver dat klaar was, tot de Vecht bij Ane. In de periode van 1828 tot 1830 zou het gehele kanaal klaar moeten zijn. Op de gronden zat dat niet vast. Op 8 januari 1829 kreeg hij ook de benodigde grond van de Marke van Ane in bezit voor f. 250,-- per bunder. Nu was er echter gebrek aan werkvolk dat bereid was graafwerkzaamheden aan het kanaal te verrichten. De vroegere gravers werkten meest in de veenderijen te Avereest. Het was dan ook in deze tijd dat veel arbeiders uit Duitsland hier naar toe kwamen en zich hier vestigden. In 1829 meldde de burgemeester van Amt Hardenberg dat zich, ten gevolge van de bedrijvigheid in de noordelijke venen, 4 nieuwe gehuchten hadden gevormd t.w. Collendoornerveen met 69 inwoners, Heemserveen met 113 inwoners, Rheezerveen met 194 inwoners en Slagharen met 99 inwoners. In hoeverre sprake was van vaste of tijdelijke vestiging moest nog worden afgewacht. In 1830 waren er in Rheeze nog 6 gezinnen bijgekomen en in Slagharen 34 personen. Uit dit alles blijkt dat de eerste drie buurtschappen hun ontstaan te danken hebben aan de doortrekking van het tracé: de waterleiding tussen het gereedgekomen kanaal en de Vecht bij Ane. De werkmensen wilden graag zo dicht mogelijk bij hun werk zijn en bouwden hun hutten dan ook op de dichtstbijzijnde hoogten. In Lutten zal dat om de hoge waterstanden wel niet mogelijk zijn geweest. Uit de aflopende lijn 194 - 113 - 69 valt af te lezen dat de eersten in Rheezerveen neerstreken. Toen de winter aanbrak en het werk aan het kanaal stil lag, gingen sommigen wel terug

maar de meesten verstevigden hun onderkomens en hutten van plaggen en heide. Ze verzamelden brandstof en moesten met hun in de zomer verdiende loon zien rond te komen. Ook gingen ze wel op roof uit, vooral aardappels werden gestolen bij boeren in Lutten, Heemse en Hardenberg. Slagharen, dat reeds van 1822 bezig was te ontstaan, werd bij de volkstelling van 1829 voor het eerst als nieuwe buurtschap vermeld. In 1850 had het een bevolking van 150 personen die vermoedelijk ook meest aan het nieuwe kanaal werkten. Soms kon men bij een boer nog wel wat bijverdienen. Het dagloon voor een man bedroeg f. 0,50 en voor een vrouw f. 0,40. Het stelde niet veel voor en men was dan ook in hoofdzaak op eigen middelen aangewezen; er werd veel armoede geleden. Door ruzie in de leiding stokte het werk aan het turfkanaal opnieuw in 1830. Er werd op het dagloon beknibbeld. Soms stagneerde de betaling van de lonen en er werden mensen ontslagen nog voor het tracé naar Ane gereed was. Pal langs de provinciegrens met Drenthe en met Avereest werd een wijk gegraven die dicht bij Lutten in het kanaal uitmondde. Doordat de dammen telkens doorbraken had men er de naam van Ongelukkige Wijk aan gegeven. Nu het graven van het kanaal niet vorderde kon men ook de wijk niet afwerken. Dit, en de drang van de verveners die zolang er geen kanaal was ook geen turf konden afvoeren, leidde er toe dat men in de jaren 1830 - 1832 het kanaal, dat nu de Dedemsvaart wordt genoemd, klaar kwam, tot wat later Sluis VI werd genoemd. Ten behoeve van de Ongelukkige Wijk kwam er een voortzetting van de tweede rang: een smaller kanaal tot Sluis VII, tot de bestaande weterring Schuinesloot; waar nu Schrijver woont. Het was een primitieve, smalle watergang, waar alleen maar "bokken" met weinig diepgang konden varen. Verderop tot Ane bleef het tracé liggen tot een, in 1830 nog juist gereed gekomen, sloot, welke door een duiker met de rivier de Vecht was verbonden. Als het nodig was kon er water worden ingelaten. Ook de Ongelukkige Wijk kwam in 1830 gereed. De Lutterbeeke werd nu doorgesneden en kreeg aan de West zijde de naam van "Reest". De naam Lutterbeeke werd op het gebied van Lutten nog gehandhaafd. Toen nu in het najaar van 1832 de werkzaamheden zover gevorderd waren werden er voor de sluisen VI en VII een sluiswachter aangesteld, die echter zijn dienstwoning bij sluis VI had. Voor de werkbaas, de Duitse kolonist Harmen Kleine Staarman, werd een dienstwoning gebouwd op het punt waar de Schuinesloot in de nog smalle Dedemsvaart afwaterde en waar de sloot naar Ane begon (thans Schrijver). Hij verhuisde daarheen in 1833 vanuit Rheezeveen. De arbeiders die bij hem werkten trokken met hem mee, doch zij moesten voor zich zelf een woning bouwen van plaggen en heide. Hiermede werd de grondslag gelegd voor een tweede Lutten. Ter onderscheiding werd het nu "Oud Lutten, op de es" en "Lutten aan de Dedemsvaart", wat eerst ook wel West Lutten werd genoemd. Lutten a.d. Dedemsvaart telde in 1840 totaal 28 woningen en had een inwonertal van 236. De woningen bestonden uit muren van opgestapelde zoden, de kap was gemaakt van ruwe dennestammen; de takken dienden als daklatten terwijl het hele dak was bedekt met lange heide of heideplaggen. De stookplaats was midden in de hut. Vaak was er helemaal geen schoorsteen zodat de rook zich een uitweg moest zoeken door de enige opening: de deur.

Naarmate de vervening vorderde zag men dat rond de opgetrokken woningen de grond wat bewerkt en bemest werd en dat er wat aardappelen werden verbouwd. Ook was er hier en daar al een hoekje grasland om het schaap of de geit, de eerste melkgevende dieren, aan de kost te houden. Later verbeterde de welstand der bewoners en zag men ook stenen huisjes verrijzen; deze werden later meer algemeen. In 1832 ging het weer mis met de onderneming van Van Dedem. De geldschietters weigerden te betalen voor het werk dat Van Dedem bevolen had. Ze gaven de zaak in handen van een door hen aangestelde commissaris "Mr.H. van Sonsbeek". Daar het er niet naar uitzag dat de Dedemsvaart nog verder klaar zou komen, begonnen de veeneigenaren te protesteren. Ze vroegen en kregen toestemming om zelf wijken te laten graven zo-dat ze eindelijk met hun vervening konden beginnen. In deze tijd werd op het grondgebied van Lutten Zuidwaarts wijken gegraven, zoals de Modderwijk e.a., die het land in slagen verdeelden. Ook de Schuinesloot werd toen gegraven. Het gedeelte van de benedenarm werd doorgetrokken en gefatsoeneerd, zodat men met "bokken" in de Dedemsvaart kon komen. De Lutterbeke werd met een grondduiker onder het nieuwe vaarwater doorgeleid en kreeg ten W. van deze duiker de naam van "Luttergreppel"; ten O. ervan "Lutterscheiding". Deze werd in 1884 hoofdwaterleiding van het waterschap dat ook de naam "Lutterscheiding" kreeg en 800 ha. omvatte. Het werk aan de Dedemsvaart lag van 1832 tot 1844 volkomen stil. In Lutten groepeerde zich de nieuwe kolonie om het huis van werkbaas Staarman. Hier lag ook de brug over de gefatsoeneerde Schuinesloot die later de Lutterhoofdwijk werd. Staarman was intussen vervener geworden, hij had de bediening van de brug en was tot 1865 de enige winkelier en caféhouder in Lutten. Dit bracht zijn voor en nadelen mee: men verhongerde 's winters niet omdat men op de pof kon kopen, maar 's zomers had men vaak moeite om zijn schulden af te betalen. Men was dus vaak met handen en voeten aan hem gebonden. Ook de andere werkgevers werkten hierin met hem samen. Dit toenmalige centrum van Lutten kreeg in 1840 openbaar vervoer. Vanaf Hasselt voer n.l. een trekschuit twee keer per week naar Lutten, op woensdag en op zaterdag. Van daar kon men met een postwagen naar Coevorden. Vertrek uit Coevorden vond plaats 4 uur voordat de trekschuit uit Lutten afvoer. De wagen bleef in Lutten staan zodat de reizigers uit Hasselt meteen door konden naar Coevorden. De reiskosten van Coevorden naar Lutten bedroegen f. 0,70 met 20 pond bagage vrij; als men meer meenam moest men bijbetalen. Als de Dedemsvaart was bevroren mocht ook de postwagen niet rijden.

Staarman liet nu een wijk graven van zijn huis naar het Heemserveen zodat de trekschuit ook daarheen kon om mensen af te halen of te brengen. Over deze wijk ligt nu de Kromhofsweg. Hoewel er aan de Dedemsvaart zelf geen werk meer was kwamen steeds meer emigranten op Lutten en Slagharen af. Veel armlastigen uit Duitsland, door de geestelijken aldaar gestuurd, maar ook Drenten, Friezen e.a. Het waren vaak jonge gezinnen, waarvan de vader liever niet in militaire dienst wilde vooral tijdens de Belgische opstand van 1830 - 1839. In het veen was het niet zo moeilijk om onder te duiken. Ook Duitsers die opgeroepen werden om onder de wapenen te komen, lieten zich, zodra de Hardenbergse veldwachter verscheen, ergens in het veld verdwijnen. Daar er voor allen geen werk was leefden zij vaak in treurige omstandigheden. Hoewel er geen standsverschil was, waren de eerst aangekomenen er nog het beste aan toe. Sommigen slaagden erin keuterboer, timmerman, schipper of kleermaker te worden. Hoewel de meeste emigranten naar Slagharen trokken was toch het aantal inwoners van Lutten alras verdubbeld tot 552. Had tot nu toe de overheid van Hardenberg zich niets aan de kolonisatie in de venen gelegen gelaten, ja eerder er afwijzend tegenover gestaan omdat er veel gedronken en gevochten werd, nu meende men toch dat er een betere verbinding moest komen. De bestaande route Hardenberg-Heemse-Collendoorn-Oud Lutten werd verbeterd; voorts werd de zandweg van daar naar de Slagharense Brug (de Zwartedijk) wat verhard en een enigszins andere loop gegeven. Moesten de Katholieken onder de bevolking tot nu toe naar Dedemsvaart naar de kerk, vanaf 1843 konden ze in Slagharen terecht omdat daar toen een Katholieke kerk gebouwd was. In 1844/1845 werd de Dedemsvaart tot Staarman verbreed en van daar werd een smalle turfvaart gegraven tot de Lutterkerkdijk. Bij 't Haantje kwam een keersluis. Vanaf dat punt tot Ane bleef de oude sloot liggen. In 1845 kocht de provincie Overijssel het gehele kanaal voor de som van f. 404.400,-. Voor van Dedem en zijn geldschieters was het een enorm verlies. De provincie bracht het kanaal tot Staarman op volle breedte in de jaren 1846/1848. Ook werd daar een brugwachterswoning gebouwd. In Hardenberg vatte men het plan op om van het Oelen veer een kanaal te graven naar de Modderwijk in Lutten, maar dat is om de hoge kosten niet doorgegaan (24.500,-).

In 1852 en 1853 werd het kanaal door Lutten op breedte en diepte gebracht en kwam bij de Kerkdijk een brug met sluis en brugwachterswoning. Op 04-02-1884 was eindelijk voltooid wat volgens de plannen al in 1830 gereed had moeten zijn.

In 50 jaar was een moerassige en onherbergzame streek veranderd in een bewoonbaar oord dat aan vele mensen brood en onderdak verschaft. Wel woonden er nog velen in keten zoals bij 't Haantje, in Collendoorn, De Haarweg en om de "zandkerke: achter in Oud Lutten op de grens met De Krim, waar nu de Molenweg loopt. Omstreeks 1920 waren daar nog aarden wallen en een gedeelte van de Zandkerke te zien. Tussen Oud Lutten en Ane was een waterleiding gegraven die bij 't Haantje in de Dedemsvaart uitkwam. Men voer toen met een boot de wijk in waarin weer verschillende wijkjes uitmondde; hier stond ook een watermolen die door windkracht gedreven werd.

Lutten van plm. 1850-1900.

Lutten, dat, nu het kanaal klaar was, allengs tot een dorp uitgroeide, was voor het vervoer meest op het water aangewezen. In 1841 was er al een molen gebouwd waar men niet alleen met paard en wagen, maar ook met een bootje heen kon varen: er was een wijkje naar toe gegraven vanaf de Dedemsvaart. Ook het Jachthuis van Mr. van Sonsbeek werd er gebouwd, wat later als het centrum van Lutten werd beschouwd. In 1854 werd in Lutten de Ned.Herv. kerk gebouwd met een pastorie en werd er een kerkhof aangelegd. Voor de protestanten die of in Hardenberg of in Oud Lutten de bijeenkomsten bijwoonden, was dit een grote verbetering. In 1859 werd de Gereformeerde kerk gebouwd met pastorie en in 1892 volgde de Chr. Gereformeerde kerk. Ook kreeg Lutten a.d. Dedemsvaart in 1858 zijn eigen school (waar nu de Geref. kerk art. 31 staat), Er was ook een onderwijzerswoning bij. Voor die tijd moesten de kinderen in Collendoorn naar school. De meeste mensen in Lutten waren arm en woonden in kleine huisjes, waarvan de zijmuren meestal niet meer dan 1 meter hoog waren. Toch kwamen er ook wat grotere burgerhuizen en wat grotere boerderijen. Zelfs enkele villa's waarvan "Eikenoord" wel de grootste was, compleet met een woninkje voor de tuinman. Ook de middenstand liet wat grotere huizen bouwen zoals Dorgelo bij 't Haantje, waar naast een winkel en een bakkerij ook nog een kamer was met een tap waar men een borreltje kon kopen. Er waren ook enkele cafe's zoals Assen bij de Herv. kerk, Blaauwkamp, Staarman en net op de grens van Lutten en Dedemsvaart café Wiechers. Ook waren er winkeliers die een winkel hadden van een kamer van 4 bij 4 meter, met een of twee ramen en een voordeur. Wat tot de Modderwijk het land in grote kavels verdeelde, verderop in Lutten en aan de Noordzijde van het kanaal waren het meer kleine percelen, die het meest geschikt waren voor grasland. Hier kwamen dan de kleine of wat grotere gemengde bedrijven. Ook de wijkjes die hier gegraven waren, waren zo groot dat men er juist met een bok of praam in varen kon. Over het kanaal lagen enkele bruggen zoals bij 't Haantje, bij 't Jachthuis en de grote brug over de Lutterhoofdwijk bij Staarman, later Schrijver. De bruggetjes over de wijken werden door de boeren zelf gelegd. Het kanaal naar Slagharen was in 1855 gevorderd tot de grens van Lutten en Ane waar nu de Meulewieke in de Krim is. Daar ontstond toen een veenkolonie die door zijn barheid en door zijn gevechten tussen de veenarbeiders en de marechaussee De Krim werd genoemd, naar de Krimoorlog in Rusland van 1853-1856. Eerst in

1874 is de Lutterhoofdwijk of Krimkanaal tot Coevorden toe voltooid. Het verkeer dat tot 1886 meest te voet moest plaatsvinden over slechte zand- of modderwegen, werd in dat jaar enorm verbeterd. Toen werd n.l. de tramlijn gebouwd en ook werd een lijn aangelegd langs de Modderwijk naar Heemse. Pas in 1897 kwam de lijn Lutten-Slagharen-De Krim-Coevorden tot stand. Later werd de lijn van Slagharen doorgetrokken naar Hoogeveen. In Lutten was men uit zijn isolement verlost, al mocht het kanaal dan eens dicht zitten en waren de wegen in de winter wel eens versperd. De tram bracht uitkomst; later bleek die ook nog wel eens vast te kunnen zitten. Was er in Lutten en Slagharen de laatste eeuw veel veranderd, in Lutten op de es wat nu Oud Lutten wordt genoemd leek het wel of de tijd had stilgestaan. Wel was er sinds 1826 een school met twee lokalen waar onderwijs werd gegeven. Ook hadden boeren uit Oud Lutten te weten Lambert Altena, Roelof Waaijman en Jannes Schrotenboer tussen Lutten en Oud Lutten een molen laten bouwen in 1834, waarvan Lambert Altena de molenaar werd. Verder was er niet veel veranderd; men woonde en werkte er nog net als vroeger. Zo bezaten de meeste boerderijen een geweldig grote woonkeuken waar men wel met paard en wagen in draaien kon, en met een open haardvuur. Op de vloer werd nog geregeld wit zand gestrooid en op de deel werd met de stok gedorst. De grotere boeren hadden buiten een installatie waar een paard voor gespannen werd, die al in de ronde lopend op de deel een dorsmachientje in beweging bracht. Ploegen deed men met de z.g. staartploeg, een ploeg met houten voorstel. De paardelijn werd om de nek gehangen zodat men een hand vrij had om de mest met een stok in de voor te werken. De koeien werden elke avond naar de stal gedreven om zodoende meer mest te winnen, die dan nog vaak met zoden vermengd werd. Vaak was er nog geen afrastering om de weilanden zodat de kinderen op de koeien moesten passen. Er waren maar enkele z.g. "grote" boeren die twee paarden en een stuk of tien koeien hadden. Hoewel er om de es nog veel woeste grond lag, was de verbouw van boekweit plm. 1930 vrijwel afgelopen. Ook verdween de laatste schaapskudde omstreeks die tijd van het toneel. Op de grens van het zandterrein dat in het Z.O. tegen de es lag en de lagere veengronden had zich een aantal keuterboeren en arbeiders gevestigd. Op de Haar of "zandgrond" hadden ze een bouwakkertje, terwijl de lager gelegen veengrond als weide en hooiland werd benut. Een slechte zandweg slingerde er tussendoor. Sommige huisjes bevatten niet meer dan een kleine kamer met twee of drie bedsteden en een achterhuisje met ruimte voor een paar geiten en een varken. Het "huisje", de w.c., stond meestal als een los gevalletje buiten, een eindje van de buitendeur af. De verlichting bestond tot 1930 uit een petroleumlamp in de kamer, terwijl voor de deel en buiten een goed afgesloten stallantaren werd gebruikt. 's Nachts brandde een heel klein olielampje (een nachtpitje). Ook werd er nog met de hondekar gereden door mensen die brood of andere waren uitventten.

Lutten van 1900 tot 1940.

In de nieuwe eeuw, de 20ste, zette de ontwikkeling van Lutten door. In 1901 kwam er een aardappelmeelfabriek "De Baanbreker" op de hoek van de Modderwijk. De grondprijzen varieerden toen van f 400,-- tot f 500,-- per bunder of ha. De daglonen in de landbouw bedroegen toen f 0,70 tot f 1,30. Hoewel niet in zo'n groot getal als in Dedemsvaart en De Krim, kwamen er ook in Lutten veenkoloniale bouwboeren uit Groningen en andere streken, die de kavels uitgeveende grond kochten tussen de Modderwijk en Sluis VII. Ze lieten er grote boerderijen op zetten, die veel van de Saksische boerderijen verschilden. Ze waren hoog met ruime vakken om het koren te bergen. Ook hun werkwijze verschilde veel van die van de Saksters. In de omgang waren ze stugger en meer op zichzelf. In 1902 werd in Lutten de Gereformeerde school gebouwd met een meestershuis. Er naast stond het zogenaamde armenhuis, waar veelal oudere mensen een onderdak vonden. Dicht bij de Hervormde kerk stond het riante cafe Nijland. Toen de molen bij 't Haantje afbrandde verkocht Altena deze aan Spiekman uit de Krim. De molen werd afgebroken en Altena liet een nieuwe bouwen, dicht bij het kanaal zodat men er ook met een boot bij kon komen. In 1920 werd er bij 't Haantje een coöperatie gebouwd. Nadat ze eerst een tijdje in het huis van Broekroelofs hadden gedraaid werd er nu een flinke winkel gezet voor kruidenierswaren en een bakkerij. Later kwam er ook nog een brandstoffenhandel bij. Verderop was de boerderij en smederij van Lenters, die veel land in de Z.O. hoek van Lutten had. In Oud Lutten kwam ook een café Hudepohl en een winkel van Schans. Ten W. van Oud Lutten, even voor Slagharen, lag nog een groot stuk woeste grond dat door een zekere Semmeling werd aangekocht. Hij liet er een grote boerderij op zetten, "De Willemshoeven. Het land dat er om heen lag liet hij d.m.v. ossen omploegen; daarom werd het wel Klein Amerika genoemd. Hij had een afweg naar Lutten die nu nog zijn naam draagt: de Semmelinksdijk. Toen deze weg in gebruik kwam raakte het Bouwhuis dijkje, dat eerder de weg was tussen Oud Lutten en Lutten West meer en meer in onbruik. De gemeente Hardenberg kocht er eveneens een stuk grond en liet er een rij arbeidershuizen zetten. Elk kreeg er een 1/2 ha. grond bij, die door de huurder in cultuur gebracht moest worden. Door de vele veldkeien die er lagen kreeg het de naam van Keiendorp. Ook de weg door Oud Lutten met de Kerkdijk tot aan 't Haantje werd nu verhard met sintels. Zij vormde met de Semmelinksdijk en de Zwartedijk de enige verharde weg Noordwaarts. Langs het kanaal was alleen de N.-zijde verhard; aan de Z.-kant was de weg langs de Modderwijk de enige verharde weg naar Hardenberg. Over het kanaal lagen enige particuliere bruggen zoals bij Van der Linde en het Molenbrugje dicht bij "De Baanbreker". Verder waren er enkele vonders die maar smal waren en zonder leuning, zodat er nog wel eens iemand er naast en in het water

terecht kwam. In 1932 werd de watertoren in Lutten gebouwd die met zijn ruim 50 m. hoogte hoog boven zijn omgeving uitstak en nu ook van zeer ver te zien is. In de dertiger jaren, berucht door armoede en werkeloosheid, is er in Lutten niet veel gebeurd. Wel werd een tweede dokterswoning gebouwd, een flinke villa. Op 't Keiendorp kwam er nog een tweede rij arbeiderswoningen bij. Men kreeg nu echter de woning in eigendom. Als men f. 200,- a f. 250,- bezat kon men er een hypotheek op krijgen met een aflostijd van 30 jaar. Tweehonderd gulden was toen een groot bedrag als men denkt dat het uurloon van een landarbeider f. 0,25 bedroeg. In Oud Lutten werden ook nog enkele van deze woningen gebouwd. Het was verder een armoedige tijd. In de landbouw was voor de meeste arbeiders geen werk buiten het seizoen van het aardappelkrabben. In de industrie was ook geen werk want er was maar een enkele aardappelmeel- en melkfabriek, die maar enkele mensen in dienst hadden. Het gevolg was dat zo'n 80% van de arbeiders in de werkverschaffing was tewerkgesteld. Bij Heemse werd een groot stuk heide als Staatsbos aangelegd. In Lutten werden verschillende zandwegen doorgespit, het veen er uit gehaald en van afvoersloten voorzien zoals de Z.-zijde van het kanaal en de weg van 't Haantje naar Collendoorn. Voor die tijd slingerde er alleen maar een fietspad door de heide met een wagenspoor er naast, dat alleen maar in bepaalde tijden gebruikt kon worden en dan nog alleen als de vracht niet te zwaar was. Was de vracht wat zwaarder. dan moest men over de weg langs de Modderwijk naar Hardenberg. Ook werd in die tijd veel woeste grond in cultuur gebracht en cultuurgrond opnieuw doorgespit. Het hoogste loon dat men in de werkverschaffing kon verdienen was 48 uur a 24 ct. of f. 11,52 bruto per week, maar met regen of andere tegenslag bleef men soms ver beneden de f. 10,-. Ook de andere lonen waren zeer laag. Een inwonende knecht verdiende niet meer dan f. 150,- tot f. 200,- per jaar plus kost en inwoning. Een ha. aardappelen, waaraan één man 3 á 4 weken werk had om ze te krabben kostte aan loon plm. 150,-. Alleen door lange dagen te maken en vrouw en kinderen mee in te schakelen kon men dan een tijdje wat meer verdienen. Behalve de grotere bouwbedrijven waar men enkele arbeiders in dienst had en de boer nog wel eens met de duimen achter het vest de kantjes eraf liep, moesten de meeste boeren hard werken en lange dagen maken om een schraal inkomen te hebben. De producten brachten weinig op: 1 l. melk 2 cent, een ei 2 á 2 1/5 cent. Een goede koe kostte ca. f. 100,- en een paard f. 100,- tot f. 250,-. Ook was er in die tijd een groot standsverschil. Men had de bovenlaag: dokters, dominees, een enkele burger en hereboeren. Dan de boeren die hun belangrijkheid dankten aan het aantal koeien en ha.'s Grond dat ze in hun bezit hadden. Tot 4 á 5 koeien of 4 á 5 bunder land was men nog boer. Dan kwamen de keuterboer- tjes met 1 tot 3 koeien die er bij uit werken moesten. Vervolgens de landarbeiders die helemaal geen koe hadden en enkele geiten hielden en tenslotte waren er nog de keet- en woonwagenbewoners die nergens bij hoorden. bij een huwelijk werd er dan ook terdege rekening mee gehouden en men sprak dan ook van hij of zij heeft het Goed of minder goed gedaan, al naar gelang de partner meer of minder koeien of land had, of niets van dan alles. Een opmerkelijk verschijnsel was in die tijd dat tuberculose, een zeer gevreesde volksziekte, meer voorkwam onder de boerenbevolking m.n. in Oud Lutten, dan onder de overwegend arbeidersbevolking van Lutten. De "tentjes" van het "Groene Kruis" zag men toen op vele plaatsen staan. Dat het onder de boeren meer voorkwam dan onder de arbeiders kwam vermoedelijk door het feit dat de boeren koemelk gebruikten (runder t.b.c.) en de arbeiders geitemelk. Ook toen was er dus al sprake van een "beroepsziekte". Ook op godsdienstig gebied waren de grenzen scherp getrokken en kwam het niet vaak voor dat men tot een andere kerk over ging. Onkerkelijkheid werd bijna als a-sociaal gezien. Ook de burenhulp was nog een gewone zaak. Bij ziekte of sterfgeval stond men klaar om de helpende hand te bieden. Men droeg het lijk en zorgde voor rijtuigen; ook aanzegging aan de familie was de taak van de burens. In 1929 werd de school in Oud Lutten met een derde lokaal uitgebreid. Er kwamen nu ook kinderen uit Halfweg (De Krim) die over de es een z.g. schoolpad hadden. Ook de Gereformeerde school werd enkele keren uitgebreid en vernieuwd zodat het een zesklassige school werd. De oude openbare school was dermate vervallen dat ze gesloopt moest worden. In 1933 is er een nieuwe school gebouwd die modern aan doet en die de naam "Baanbreker" draagt. De bevolking van Oud Lutten bedroeg in 1748 114 personen en 29 inwonende meiden of knechten, totaal dus 143 personen. In 1795 telt men 115 personen, dan zijn er geen meiden of knechten meer vermeld. In 1840 had Lutten a.d. Dedemsvaart 236 inwoners, in 1870 waren er 552 en in 1947 had Lutten 1900 inwoners en Oud Lutten 850; in 1984 samen 2200.

Lutten van 1940 tot 1945.

Bracht 1940 voor geheel Europa een grote verandering, ook in Lutten ging de oorlog niet ongemerkt voorbij. Reeds in 1939 kwam de brug bij Schrijver onder militaire bewaking teneinde hem bij eventuele oorlogshandelingen tijdig op te kunnen blazen. Daartoe waren een tiental soldaten bij naburige boeren ingekwartierd. Toen op de morgen van 10 mei de Duitsers ons land binnenvielen, deden de soldaten wat zij doen moesten. Zij bliezen de brug op en vertrokken in de richting van Dedemsvaart. Niet lang daarna kwamen de eerste Duitsers bij de brug aan; na enig overleg werd besloten de brug de brug te laten en gingen zij terug om vanaf "De Baanbreker" de bruggetjes aan de Zuidzijde te benutten.. Daar deze smal en van lichte constructie waren ging het niet zo vlot en al spoedig stond de weg langs de Modderwijk,

zo ver men zien kon, vol met Duitse militairen, meest te paard. Hoewel de bruggen niet op zulk verkeer berekend waren hielden ze het toch het grootste deel van de dag vol: meest door de snelheid waarmee ze genomen werden, maar ook werden ze versterkt met deuren die uit de boerderijen werden gehaald en met hout uit het tegenover gelegen houtstek van Hagedoorn. Tegen de avond waren ze echter zo vernield dat oversteken niet meer mogelijk was. Toen werd de route verlegd: van Hardenberg door de Driehoek naar Dedemsvaart. Er waren echter al duizenden militairen met oorlogstuig gepasseerd. Was de verduistering van de huizen altijd nogal gemakkelijk opgenomen, op dat moment werd men zich van de werkelijkheid van de oorlog bewust en ons dorp was 's avonds dan ook aardedonker. Hoewel we na de eerste dagen, toen er Duitse militairen in de openbare school overnachtten, geen bezetting in Lutten overhielden en er, behalve de bruggen, geen vernielingen waren, was toch de verandering al spoedig merkbaar. Gelukkig waren er uit Lutten geen militairen gesneuveld en kwamen de eersten al snel weer terug. Voor de enkelen die in krijgsgevangenschap raakten duurde het langer en was de onzekerheid over hun lot groot. Eerst was het alsof het niet veel uit maakte dat we bezet waren. De meeste mensen waren een karig leven gewoon en hadden toch geen geld om die dingen te kopen die wel in grote voorraden aanwezig waren. Nu slonken de voorraden snel de winkels raakten leeg. De mensen kochten wat ze krijgen konden. Vooral snoep, die nu op de bon was, werd meer gekocht dan voor de oorlog. Ook tabak was een gewild artikel dat spoedig in de zwarte handel ging. Hadden de meeste mensen gedacht dat de oorlog van korte duur zou zijn, langzaam begon het tot hen door te dringen dat het wel eens lang zou kunnen duren voor zij weer vrij zouden zijn, en men ging er zich op instellen. Zo werden de laatste stukjes veen af gegraven of uitgebaggerd. De tram, die door bussen was verdrongen, werd weer in ere hersteld behalve de lijn naar Heemse, die opgebroken was. Bij trouwerijen en begrafeningen werd weer het paard voor de koets gespannen. Zelfs het spinnewiel kwam weer in gebruik om wol te spinnen voor kousen en sokken. Hoewel er geen honger werd geleden, was het voor velen toch wel moeilijk om zich te voeden en vooral om zich te kleden. Een paar keer vielen er bommen in Lutten: één keer dicht bij de watertoren en één keer in Oud Lutten, op de grens met Ane. Ook werd eens de tram, die van de richting Slagharen kwam onder vuur genomen, terwijl bij 't Haantje geschoten werd op een boer die met paard en wagen op de weg was. Enkele inwoners kwamen in conflict met de Duitsers; in een concentratiekamp lieten er een tweetal het leven. Ook werden een paar verzetsstrijders uit Lutten elders doodgeschoten. Bij de Hervormde Kerk is er voor hen een eenvoudig gedenkteken opgericht. In het laatst van de oorlog werden de meeste mannen opgeroepen om éénmansgaten en schuilplaatsen voor luchtaanvallen te maken langs de wegen. De meesten bleven echter thuis en lieten het afweten. Ook vorderden de Duitsers de Gereformeerde school: daar werden onderduikers en mannelijke etenhalers uit het Westen gevangen gezet; zij moesten daags onder leiding van enkele Duitsers verdedigingswerken aanleggen. Het laatste half jaar van de oorlog zwierven hier veel mensen uit het Westen rond die probeerden aan eten te komen. In Lutten zijn er ondanks de schaarste velen aan voedsel geholpen. Ook waren er veel onderduikers verborgen. Begin april was het wel al te zien dat Duitsland de oorlog verloren had. De terugtocht was algemeen. Op 7 april kon men het kanongebulder van de geallieerden horen. Vanuit Twente rukten zij op langs de Duitse grens. Ook kwam een Duitse soldaat, doornat omdat hij de Vecht was overgezwommen, in Lutten aan, vluchtend voor de "Tommies". Uit de Gereformeerde school wisten enkele gevangenen te ontsnappen en vluchtten Lutten in. De andere morgen kwamen de eerste Canadezen, gewaarschuwd door een ondergrondse dat er in Lutten nog zo'n 60 gevangenen zaten. Met 3 gevechtswagens naderden ze omstreeks 10 uur vanaf Ane. Bij 't Haantje werd even gestopt om de weg te vragen. Toen ging het recht door naar de school om de gevangenen te bevrijden. De mensen uit Oud Lutten en van 't Haantje trokken in optocht mee. Toen bij de school de gevechtswagens stopten en het vuur openden, kregen de meesten het wel benauwd en kropen overal achter of wierpen zich op de grond. Gelukkig schoten de Duitsers niet terug maar gaven zich over, anders waren er onder de burgers nog slachtoffers gevallen. Enkele Duitsers, die probeerden te vluchten, werden door de ondergrondse vanaf het kerkhof onder vuur genomen en gaven zich ook over. Terwijl in en om de school allen door elkaar renden, de Duitsers ontwapend en gevangen genomen werden en de gevangenen juichten van blijdschap, reden enkele gevechtswagens verder Lutten in. Op de Modderwijk zagen zij een auto rijden die meteen onder vuur genomen en in brand geschoten werd; later vond men er nog een dode Duitser naast liggen. Bij de Baanbreker werd het vuur geopend op de trambrug die nog intact was. Toen er niets gebeurde reden ze verder naar de brug bij Schrijver. Nadat de Canadezen vertrokken waren kwam er een gewonde Duitser onder de trambrug vandaan; hij had tot taak de brug op te blazen maar had dit niet gedaan en gaf zich aan de burgers van Lutten over. Juist voordat de Canadezen bij de brug bij Schrijver aangekomen waren ging deze met een knal de lucht in. Gelukkig viel de schade nogal mee en met vereende krachten kon hij zo ver hersteld worden dat ze er over konden. Verder ging het richting Dedemsvaart. Wat later gingen er ook enige gevechtswagens over de trambrug richting Heemse. De burgers die zich bij de stukgeschoten auto bevonden liepen haastig, met oranje zwaaiend, op hen toe omdat ze met de vinger aan de trekker klaar waren om te schieten op alles wat hen verdacht voorkwam. In de richting Heemse werd hevig geschoten. Tegen de avond keerden ze in Lutten terug met krijgsgevangenen uit Heemse en Dedemsvaart. In Lutten was men begonnen NSB'ers en collaborateurs gevangen te nemen.

Zij werden in de school ondergebracht. Toen het gerucht zich verspreidde dat de Duitsers terug kwamen vanaf Dedemsvaart werden de gevangenen naar Ane afgevoerd. Toen de Canadezen zich 's avonds weer terug trokken op de stelling bij De Haandrik, bleef Lutten als niemandsland liggen. Vele vlaggen, die al uitgestoken waren, werden haastig weer ingehaald, behalve die op de watertoren die eenzaam bleef wapperen, omdat niemand hem er weg durfde te halen. Velen voelden zich thuis niet veilig en trokken de velden in richting Collendoorn. Enige dagen was het zo dat er dagelijks militairen kwamen en men zich veilig voelde. Als ze 's avonds weer verdwenen waren kwam de angst voor de Duitsers weer boven.. Toen de bevrijders 's maandagsnachts ook in Lutten overnachtten voelde men zich pas goed bevrijd. Een sterk gedreun uit het Zuiden maakte 's woensdagsnachts veel mensen wakker. 's Morgens bleek dat een sterk Pools pantsleger naderde, dat via Ane naar Groningen trok. Ook door Lutten daverde het dagenlang van militaire colonnes. In de school werd een afdeling van de B.S. ingericht onder commando van ene Rozeboom; zij moesten voorlopig voor de orde zorgen.

Lutten van 1945 tot 1985.

Na de oorlog kwam de wederopbouw maar moeilijk op gang: er was gebrek aan grondstoffen en materialen. In vijf jaar was er geen huis gebouwd, er was een enorm gebrek aan woningen. De bestaande woningen waren slecht onderhouden door gebrek aan bouw materiaal en waren vaak overbewoond, omdat jonggetrouwen vaak bij de ouders introkken. Na de oorlog kwamen er veel noodwoningen, die meestal clandestien gebouwd werden. Ook schuren en kippenhokken werden als noodwoning ingericht. Pas in 1949 werden van gemeentewege aan de Zwartedijk zes woningen gebouwd. Daar er hier vóór de oorlog al enkele particuliere woningen waren gebouwd begon zich hier een kern te ontwikkelen. De overheid verbood nieuwbouw buiten de kern die aan de N-zijde was gepland, van Van Lingen tot ongeveer dokter Bosma. Wel mochten bestaande woningen buiten dit gebied vervangen worden. De wegen die in de oorlog veel geleden hadden werden opgeknapt: uitgeveend, van nieuw zand voorzien en geasfalteerd zoals de Modderwijk. Het kanaal dat tot na de 2e wereldoorlog dienst had gedaan, kwam nu meer en meer in verval. Bijna 100 jaar was er van alles langs vervoerd zoals turf, aardappelen, bieten e.d. De melk ging grotendeels over het water naar de fabrieken te Sluis VI en Slagharen; De Graaf en Baarslag hadden een vaste beurtdienst. Tijdens de campagne werden de aardappelen voor De Baanbreker per schip aangevoerd. Nu was het niet meer rendabel en kreeg het vervoer over de weg de overhand. Tijdens de oorlog was men al begonnen met een ruilverkaveling aan de Z-kant van Lutten. Aan de ligging van de grond werd niet zo veel veranderd, maar het water dat de Langewijk, de scheiding tussen Oud Lutten en Ane, afvoerde, werd toen verlegd met een duiker onder het kanaal door. De Molengoot werd gegraven en men loosde nu op het gemaal in Heemse. Voordien liep het langs een waterleiding die onder de Lutter Kerkdijk doorging en tussen Lutten en Oud Lutten bij Sluis VI in de vaart uitmondde. Dit betekende nu een veel betere afvoer. Nog in de dertiger jaren stond dit gebied regelmatig onder water. De ruilverkaveling die plm.1952 in Oud Lutten in discussie kwam, bracht vele voor en tegenstanders in debat.. Bij de stemming, waarin de afwezigen als voorstemmers gerekend werden, kwam het plan er door. In de volgende jaren kwamen er grote veranderingen. Het land werd opnieuw ingedeeld, nieuwe wegen werden aangelegd en verhard en ook de afwatering werd terdege verbeterd, zodat van wateroverlast bijna geen sprake meer was. De latere verkaveling in Heemserveen, die omstreeks de jaren 1955 tot 1960 tot stand kwam, deed ook de Z.W.-zijde van Lutten veel veranderen. De wijken werden gedicht en er werden dwarswegen aangelegd en enkele wijken werden in asfaltwegen veranderd. De vroegere Staarmanswijk bijvoorbeeld is nu de Kromhofsweg. Enkele boeren uit Lutten kregen een nieuwe boerderij aan een dwarsweg, zodat ze dichterbij hun land kwamen te zitten. De school in Oud Lutten, die vanaf 1926 een Hervormde school was, werd afgekeurd en moest vervangen worden. Dit gaf problemen over de plaats waar de nieuwe school nu staan moest. In Oud Lutten wilde men hem behouden, terwijl in Lutten, waar ook veel kinderen vandaan kwamen, men hem dichterbij wilden hebben. Eindelijk was men het eens en er kwam een nieuwe school bij 't Haantje in 1957. De Kerkdijk was in 1955, verbreed en doorgetrokken over de es naar De Krim. In 1958 werd de weg aan de Z.-zijde van het kanaal verhard, alsmede de Middenweg t.o. de Zwartedijk, zodat Lutten nu drie goede verbindingswegen naar Hardenberg had. De weg van 't Haantje naar Collendoorn was enkele jaren na de oorlog al verhard. Ook de wegen in de ruilverkaveling ten Z. van het kanaal werden nu geasfalteerd. De Zwartedijk was ook nodig aan verbetering toe en toen daar sportvelden werden aangelegd voor Lutten en Slagharen, werden ook deze uitgeveend en van een bestrating voorzien. Het kanaal door Lutten dat niet meer gebruikt werd- en dus ook niet meer onderhouden werd, was tot een vuile stinksloot vervallen, waar velen hun huisvuil in deponeerden. Ook de Krimse aardappelmeelfabriek, die er nog afvalwater in loosde, zorgde voor een onaangename stank. De bruggen waren al gesloopt en vervangen door dammen. Nu was men er eindelijk aan toe om het geheel te dichten. Met de moderne middelen, als dragline en bulldozer, ging het sneller dan het graven, dat geheel met de schop was uitgevoerd. Eerst werd de modder verwijderd, daarna reden de zandauto's dagen lang om de geul weer met zand te vullen. In 1966 is er een asfaltweg op aangebracht, zodat het nu een brede middenweg is, waar het meeste verkeer over gaat. Langzaam groeide de kern van Lutten uit tot een aardig dorp met enkele straten, waarlangs zowel koop- als huurwoningen. Er werd een nieuwe kleuterschool gebouwd, een

Groene Kruisgebouw en een postkantoor. Door het samengaan van de Hervormde en Gereformeerde schoolverenigingen kwam er een nieuwe grote school aan de Goudenregenstraat, waar sindsdien alle gezindten protestants-christelijk onderwijs kunnen ontvangen. Enige tijd later kon het gymnastieklokaal, waar grote behoefte aan was, in gebruik worden genomen. Zowel bij de Hervormde als de Gereformeerde Kerk verzezen jeugdgebouwen, die al lang hun nut hebben bewezen. De Gereformeerden, die in de jaren 1945 / 1946 uit hun kerk waren getreden (Art. 31) kochten de oude openbare school en hielden er hun kerkdiensten in. Later werd het gebouw afgebroken en op die plaats een nieuwe kerk gebouwd, "De Opgang". Hoewel de aardappelmeelfabriek De Baanbreker haar poorten moest sluiten, is er, nadat het eerst als opslagruimte dienst had gedaan, nu de plastichandel en industrie "De Wildkamp" gevestigd. De tot fabriek uitgegroeide bakkerij van de Heer Hofman is door brand verwoest en niet meer opgebouwd. Van de huizen langs het kanaal en in Oud Lutten is zeker 90% na de oorlog verbouwd of door nieuwe vervangen, zodat iemand die na de oorlog niet meer in Lutten geweest is het bijna niet meer terug kent. Veel industrie heeft Lutten nooit gehad. Er was een klompenmakerij, een sloopstimmerwerf (van Prangma) en de Baanbreker. De bevolking is dan ook meest op werk in andere plaatsen aangewezen, zoals de industrie in Hardenberg en Dedemsvaart. Waren er in de jaren na de oorlog nog honderden landarbeiders die korter of langer tijd in de landbouw werkten, nu is dat nog maar een enkeling. Ook van de kleinere boeren hebben velen hun bedrijfje van de hand gedaan omdat het geen bestaansmogelijkheid meer bood. De grotere boeren doen hun werk machinaal of laten het doen door loonbedrijven, waar er hier ook enkele van zijn. De middenstand heeft ook grote verandering ondergaan. De kleine winkels van vroeger zijn bijna allemaal verdwenen zoals de coöperatie en Schutterop bij 't Haantje, Brunstrup naast de Herv. Kerk, Mensink, Timmerman, Hubert, schilder De Vries, Bekman, Sieben en nog vele anderen. Door het autobezit gaat men nu meer in andere plaatsen inkopen doen, waardoor de overgebleven winkels het ook vaak moeilijk hebben. Het geheelonthoudersgebouw "De Blauwe Vaan", dat een ontmoetingscentrum was, en waarin een verlof-B was, is na de oorlog verbouwd tot een dubbele woning. Ook hotel café "Het Jachthuis" is al lang gesloten. Al heeft de tijd nooit stil gestaan, de laatste jaren verandert alles toch wel heel snel. Zo zijn de Modderwijk en de Zwartedijk weer verbreed en aan het moderne verkeer aangepast. In Lutten werd een viaduct gebouwd die over de drie wegen door Lutten, de Jachthuisweg met de nieuwe autoweg met Slagharen verbindt. De nieuwe snelweg Zwolle - Ane loopt gedeeltelijk door Lutten en heeft de verbindingsweg, die vanaf bakker Nijhuis de polder in liep, verbroken. De mensen die daar in de polder wonen kregen nu een nieuwe weg via Slagharen. In 1966 is de wijk waaraan zij woonden gedicht en van verharding voorzien en aangesloten op de Moeshoekweg. Toen het kanaal en de wijken in Lutten gedicht waren ontstond er behoefte aan een ijsbaan. Deze kon in 1971 aan de Middenweg gerealiseerd worden. Het zwembad dat aan de Zwartedijk samen met de Heer Bemboom aangelegd is, is nu geheel in handen van Het Ponypark en voor de Lutter bevolking gesloten.